

EL DUX TEBDEMIR I EL SEU TEMPS

Albert Vicent Ribera i Lacomba, *ICAC*
Miquel Rosselló Mesquida

Aquest interessant personatge formava en la seua joventut part del cercle pròxim al rei Ègica (687-702). Posteriorment va comandar una flota que va derrotar els bizantins en una incursió naval. Quan els àrabs van arribar al sud valencià, els va fer front amb sort adversa, encara que va negociar un pacte pel qual, en canvi de tributs, es va mantindre com el senyor de set ciutats i d'un ampli territori del sud-est de la península Ibèrica. Probablement va ser l'últim *dux*, governador, visigot de la província *Carthaginensis* marítima, o *Aurariola*. Sis d'aquestes ciutats es concentren en les actuals províncies d'Alacant, Albacete i Múrcia, i l'última, *Balantala*, no s'ha identificat amb certesa, encara que deu ser *Valentia*, tant per l'evident semblança toponímica, com per la no excessiva distància amb les altres i la seua pertinença a la mateixa província *Carthaginensis*.

<1 Anagrama amb el nom del propietari del palau de Pla de Nadal. Foto: Rafa de Luis

Aquesta assimilació, a més, encaixa i interrelaciona fàcilment aquest personatge amb el palau de Pla de Nadal, a catorze quilòmetres de València, on s'ha trobat un anagrama i un grafit amb un antropònim semblant a Teodomir, com s'exposa en un altre capítol d'aquesta obra. El refinament, riquesa i simbolisme iconogràfic de Pla de Nadal s'adapta molt bé amb el que es coneix de la vida i la personalitat de Teodomir. Un cronista ho va descriure com: «*Fuit enim Scripturarum amator, eloquentia mirificus, in praeliis expeditus*», el que retrata la triple naturalesa de la formació dels visigots laics: religiosa, literària i militar.

Teodomir també devia representar l'augment del poder de la noblesa enfront del rei, en un moment en què les fonts reflecteixen el fracàs de la centralització i d'un estat visigot fort, amb els *duces* provincials que formaven una aristocràcia protofeudal que concentrava en les seues mans el poder civil i militar.

Pla de Nadal. Detall del moment d'aparició d'un fust de columna i un capitell durant l'excavació. Arxiu Museu de Prehistòria de València.

Teodomir, frontissa de dues èpoques: guerra i pacte

Les primeres notícies que es coneixen de Teodomir són de la seua joventut, en què va ser guàrdia reial, garding d'Ègica, el 693, i va estar a punt de perir en una fallida conspiració contra el rei. Entre el 700 i 702, en el regnat conjunt d'Ègica i Vítiza, va repel·lir una incursió naval bizantina, de la qual no es coneix la procedència, encara que hi haja opcions, com *Septem* (Ceuta), les Balears, Sicília o *Carthago*. El cas és que, en els inicis del segle VIII, s'ha constatat que el litoral de la província *Carthaginensis*, després de més de setanta anys de calma, va tornar a patir incidents bèl·lics controlats per les tropes visigodes al comandament de Teodomir que, paradoxalment ha transcendit més pel seu paper negociador, després de ser vençut pels àrabs prop d'Oriola, el 713, que per aquesta victòria.

Entre la primera vegada que tenim constància de Teodomir en aquest territori, 700-702, i la segona, 713, va passar més d'una dècada, la qual cosa porta a suposar que aquest important dignatari devia residir contínuament a la zona durant aqueix període. Les fonts islàmiques refereixen que quan els àrabs van arribar al sud-est de la península Ibèrica, el 713, van véncer les gents d'Oriola, —Orta?—, València, Dénia i Alacant, i van pactar amb el seu cap, el mencionat Teodomir, les condicions de la seua submissió, que deixava les autoritats visigodes amb les seues funcions i privilegis en canvi d'un tribut anual, en moneda i espècie. Poc després, el nostre personatge va haver d'anar a Damasc amb el governador àrab Mussa i altres prominents personatges per a entrevistar-se amb el califa.

El territori del Pacte de Teodomir

L'àrea que comprenia aquest pacte es pot delimitar a través de les ciutats que s'hi mencionen, totes, menys una, d'acceptada identificació: Lorca, Oriola, *Laqant*/Alacant, Mula, *B.q.s.ra/Begastri*, *Iyyuh/Eio/Elo*. En altres versions es canvia *Begastri* per *Ils/Illici*.

Els dubtes se centren en la identificació de *B.l.n.t.la*/*B.n.til-la*, que normalment es transcriu com «*Balantala*». Com les restants se centren en el sud-est, en les actuals províncies de Múrcia, Albacete i Alacant, se'n considerava problemàtica la identificació amb València, aparentment més allunyada de les altres, encara que toponímicament devia ser extraordinàriament convincent i es troba a faltar una altra alternativa raonable. Deu ser *Valentia*, no sols per la semblança toponímica i la no excessiva distància amb les restants, sinó que, a més, i sobretot, per la seua comuna pertinença a la mateixa província, la *Carthaginensis*, amb la qual cosa en conjunt presenten una clara coherència territorial.

A més, després de les troballes de Pla de Nadal, València és encara més clar que devia ser aqueixa no localitzada *Balantala*. Els següents arguments potser avalen la identificació:

- La coincidència del topònim.
- Les troballes de Pla de Nadal, a Riba-roja de Túria, on, en una vil·la àulica, pròpiament un palau, de la fi del segle VII, s'ha trobat un medalló de pedra amb l'anagrama d'un «*Tebdemir*». Aquests anagrames, normals en les llegendes de monedes visigodes, precisament apareixen en les últimes monedes de la seca de *Valentia* i *Saguntum*. En el revers d'una vene-

Pla de Nadal. Grafit de Teudinir.
Museu de Prehistòria de València.

ra d'aquest edifici també va aparèixer un grafit amb el nom «*Teudimir*», que ha de correspondre al mateix personatge, que devia ser el constructor de l'edifici, el coetani i famós Teodomir.

- La menció que les tropes de València lluitaren contra els àrabs, el 713, al costat de les d'Alacant, Dénia, Oriola i la desconeguda Orta, sota el comandament de Teodomir, devia implicar que aquest personatge

Vista est de la nau central de Pla de Nadal en l'actualitat.
Foto: Albert Vicent Ribera

devia ser el cap militar visigot del territori comprés entre Lorca i Oriola, al sud, i València.

Si traslладem aquest espai a l'estructura administrativa d'època visigoda, fàcilment s'assimila el nostre personatge a un dux provincial que potser governava un territori que, no creiem que casualment, coincidira amb els límits del litoral de la província *Carthaginensis*. Teodomir devia ser el representant oficial de l'estat visigot, que és com apareix en arribar Abd el-Aziz. Les turbulències del final del regne visigot potser l'havien convertit en un dels poderosos duxs, autèntics senyors protofeudals, típics de les raneres de la monarquia toledana i que no sempre acataven les ordres reials, com pot ser el cas, per la seua condició de membre destacat de la facció de Vítiza, opo-

sada a l'últim monarca, Roderic, dux de la Bètica, un altre representant d'aquests senyors regionals.

La menció, en l'anònim de Ravenna, de la província d'*Aurariola*, devia donar carta de naturalesa a aquesta província litoral i que Teodomir fora el seu *dux provinciae*. En aquesta línia, s'ha descobert recentment l'existència de la seca *Aurariola*, que va encunyar moneda almenys en el regnat de Sisebut. Les altres dues seques del territori valencià, *Valentia* i *Saguntum*, que van funcionar a l'uníson en dos períodes curts de temps, potser ho feren pels mateixos motius conjunturals, una situació d'instabilitat i conflicte bèl·lic, amb la presència anòmala de contingents militars a què anaven dirigides les monedes. No creiem que siga casualitat que la segona etapa d'activitat de les dues seques valencianes coincidisca amb els regnats d'Ègica i Vítiza, i amb la llarga estada en aquestes terres de Teodomir.

L'absència, entre les ciutats que van continuar en mans de Teodomir, de llocs tan rellevants com *Saetabis* i *Dianium*, que van ser seus episcopals, o la mateixa *Saguntum*, també es pot entendre com que devien ser expressament excloses del pacte i ocupades pels àrabs, donades les seues especials característiques militars i estratègiques, enfront de les altres, que excepte *Valentia* i *Ilici*, van ser centres menors. El caràcter palatí de l'edifici de Pla de Nadal indueix a pensar que en l'entorn de València hauria d'estar la residència oficial de Teodomir i el seu centre de poder. Es planteja la possibilitat que no fora erigit a finals del segle VII, sinó ja en el segle VIII, després del 713, quan la seua autoritat segurament devia ser encara major que en l'etapa visigoda.

Pla de Nadal. Detall de la decoració de les impostes dels arcs de la planta baixa. Foto: Rafael de Luis

El contingut del pacte és una preciosa font d'informació sobre l'activitat econòmica del moment, ja que, al costat de la imposició monetària en or, hi detalla els productes i quantitats que s'havien de tributar en espècie als nous que ara exercien el poder, en concret: blat, ordi, vinagre, mel i oli.

La ciutat de *Valentia*

Davant de la innegable activitat del complex construït al voltant del palau de Pla de Nadal, a la ciutat de

València, al contrari, l'escassa o nul·la evidència arqueològica indica una paràlisi edilícia i una certa perduració sense a penes canvis del nucli cristià fins mitjan del segle VIII.

Encara que no es descarta que algunes de les grans tombes col·lectives del cementeri del grup episcopal també arribara a aquest moment, amb aquest període final només es relaciona la tercera fase de la necròpolis, la denominada mossàrab, de la qual ens han arribat poques sepultures, sempre situades al voltant dels dos centres d'atracció funerària: la memòria martirial i el

Pla de Nadal. Façana principal de la vil·la on es conserven l'arrancada de les finestres i els basaments dels suports del pòrtic d'entrada. Foto Rafael de Luis.

mausoleu cruciforme. Aquest últim cementeri cristià es caracteritza per la tornada als sepulcres individuals dins de fosses delimitades per pedres de xicoteta i mitjana grandària. Encara que aquestes tombes suposen la perduració innegable del caràcter cristià de la zona, a més del canvi tipològic funerari, també s'hi detecten altres indicis de la nova situació, en trobar-se entre les pedres que formaven les noves tombes elements del mobiliari litúrgic, com fragments de cancells i d'altars, la qual cosa devia significar els primers passos de la desafecció al culte cristià.

Fins al segle x no s'aprecia nova activitat constructiva. A l'antic barri episcopal, va sorgir un barri artesanal sobre la memòria martirial i l'antiga cúria que van ser derrocades, mentre que de la fase constructiva visigoda encara es van utilitzar, fins al segle xi, les estructures d'abastiment hidràulic: el pou i la sénia. El baptisteri va ser molt restaurat al seu interior i en els segles xi i xiii va ser integrat en les fortificacions de l'alcàsser, mentre que el mausoleu cruciforme es va transformar en uns banys i la catedral, en mesquita. També en el segle x, en la part nord, al costat del riu, i en uns quants llocs, s'han assenyalat instal·lacions per al tractament de pells, indicatiu clar d'una certa organització de la vida artesanal i comercial lligada al retorn de forma de vida urbana, perduda durant part del segle viii i el ix. En el centre, on va estar el fòrum i el grup episcopal, la topografia islàmica es va imposar amb rotunditat en el segle xi, que va cancel·lar el que poguera subsistir de la ciutat cristiana, que va tornar a ressorgir en el segle xiii, amb l'inici d'una nova cristianització dels topònims, que són els que persisteixen en l'actualitat.

En l'entorn de la ciutat, a partir del segle x, ja s'havia consolidat i organitzat un entramat de regadius, com deixa constància un molí trobat molt prop de la ciutat. En el *territorium* o en les seues proximitats, es coneix una primerenca islamització (segle ix) d'enclavaments estratègics com Alzira '*Jazīrat Xuqar*' en un meandre del Xúquer que controlava el pas sobre el riu i el castell de Cullera, que vigila la desembocadura del mateix riu, zona d'arribada de la preada fusta dels boscos de l'interior. La islamització del territori i la ciutat de València, doncs, no es degué iniciar el 711, sinó quaranta anys més tard, per implantar-se definitivament en el segle x, quan aquesta zona es va incorporar al califat de Còrdova.

Després de Teodomir.

El final de la primera època cristiana (segle viii)

A la zona valenciana, el sobtat col·lapse del regne visigot, provocat el 711 per la invasió àrab, no va suposar una ràpida ruptura de la societat ja que la islamització va ser un procés lent, que en llocs com Còrdova només culminarà en el segle x. En la major part del País Valencià, a més, a través del pacte de Teodomir, el forma de vida anterior va romandre bastant inalterada fins mitjan del segle viii, quan, en el sud, el que devia ser la cora de Tudmir, la instal·lació organitzada de contingents àrabs enquadrats militarment, va acabar amb aquesta perduració visigoda cristiana.

El context històric general potser indica que la islamització es va accelerar entre el 743 i 744, amb l'arribada i l'assentament en la zona alacantina i murciana d'una fracció egípcia de l'exèrcit sirià de Balg, un dels compo-

nents del qual, *Jattab*, encara en vida de Teodomir, es va casar amb la seua filla, que va aportar dues alqueries com a dot i va encetar la integració de les antigues elits amb els nouvinguts d'èstirp àrab. Un dels seus descendents, en el segle x, encara era cadí de *Sharq al-Andalus*, el territori entre Oriola i Tortosa. Al contrari, la zona al voltant de València va veure la instal·lació, més o menys espontània però majoritària, de nuclis berbers que ben prompte, ja en la segona meitat del segle VIII, van posar de manifest la seua escassa afeció al poder central cordovés, donant suport a usurpadors, com Abdallah, dit «*Balansí*», que va arribar a veure reconegut el seu control polític del territori valencià per l'emir omeia de Còrdova, el seu nebot. L'autonomia *de facto* d'aquesta àrea serà el seu estat normal fins a la implantació del Califat.

En aquest context d'inestabilitat, les fonts històriques assenyalen que, entre el 778 i 779, *Valentia* va ser destruïda en el transcurs d'una revolta, moment que devia posar el final de la ciutat tardoantiga i l'inici de la islàmica. No obstant això, l'arqueologia de València ha sigut molt parca per a aquests moments de transició, tant per al segle VIII com per al IX. On l'arqueologia s'ha mostrat eloqüent per a aquest moment és al Tolmo de Minateda (Hellín, Albacete), una de les ciutats del Pacte, que s'ha convertit, al costat de Mèrida, en el millor referent arqueològic d'aquest període. No podem deixar de mencionar l'ocupació de la seua basílica en el segle VIII per una modesta zona artesanal, clara evidència de la desafecció al culte cristià i de la continuïtat dels antics edificis.

De l'interior de les províncies de Castelló i València, i del nord de la d'Alacant es coneixen un seguit de jaciments en altura que devien estar habitats entre els segles VIII i X, la cultura material dels quals és extremament pobra, limitada i senzilla, dominada per les denominades «olles valencianes». Devia ser el cas de Muntanya Mollet (Vilafamés), Muntanya Marinet (Xodos), Castellar de Meca (Aiora), el Molón (Camporrobles) i el Pic Negre (Cocentaina). Caldria veure en aquests llocs els assentaments inicials d'aqueixos grups berbers. Més al sud, la datació entre els segles VIII i X del cementeri islàmic instal·lat sobre l'antiga *Lucentum* devia ser un clar indicatiu de la primera islamització d'aquesta zona.

El semblant destí fatal de quasi totes les ciutats integrades en el Pacte, almenys de les que es coneixen arqueològicament (*Elo*, *Ilici*, *Valentia*, *Lucentum*), unides per un clar procés desintegrador i desurbanitzador, que va acabar amb la seua desaparició per abandó, trasllat o destrucció, devia assenyalar que, a partir de fins la fi segle VIII, el principal i quasi únic desenrotllament urbà potser es donava només en els nous nuclis musulmans, origen de les actuals Hellín, Elx o Múrcia, on es devien instal·lar els forans i els pobladors locals que es convertien a l'islam. Només València va perdurar, sense descartar un cert període d'abandó, encara que cada vegada pareix més evident la seua escassa o nul·la importància fins al segle X, etapa en què va arribar a perdre el seu nom, substituït pel de *Madinat al-Turab* 'la ciutat de terra', de controvertida traducció i de no menys debatuda interpretació, encara que sempre relacionada amb la seua pèrdua de categoria.

Reconstrucció infogràfica del palau de Pla de Nadal.
Arquitectura virtual. Ajuntament de Riba-roja de Túria